

Gondolatok a vidékfejlesztésről - alrendszerek találkozása, társadalmi tanulás és innováció

Integráció és dezintegráció a vidékfejlesztésben

A vidékfejlesztés világa alapvetően két alrendszerre oszlik. Jellemzően először a *fejlesztés központi, politikai alrendszere* jut eszünkbe, amiben az állam, vagy valamilyen „felsőbb hatalom” különféle korlátozások, illetve közpénzekre alapozott támogatások révén próbálja a vidéken még meglévő, közjavaknak tekintett különböző értékeket (kulturális, épített, természeti, közösségi) az egész társadalom érdekében megőrizni, továbbfejleszteni. Mind ezt szerencsés esetben valamiféle átgondolt, hosszú távú stratégia mentén teszi, formális szabályok, intézményrendszer, fizetett hivatalnokok és szakemberek segítségével. A másik alrendszer annyira nyilvánvaló, hogy sokszor el is feledkezünk róla. Ez a *vidékfejlesztés helyi, heurisztikus alrendszere*, ami a vidéken élő emberek mindenkorai törekvése a saját környezetük, gazdasági és életlehetőségeik javítására. Mindez a helyi kontextus, az elérhető erőforrások mélyreható (bár sokszor „tacit szinten” maradó) ismeretén, rokoni, társadalmi hálózatokon alapul, és a polgármester, a helyi vállalkozó, a tanár, a közmunkás, vagyis a teljes vidéki közösség mindennapi munkájában, törekvéseiben nyilvánul meg.

A két alrendszer között ezernyi kapcsolódás, átfedés van, mégis jelentősen különböznek egymástól. A helyi alrendszer nagyon gazdag információban, praktikus tudásban, hiszen a „saját életével” foglalkozik, de szinte definíciószerűen erőforrás-hiányos, gyakran rövidlátó, érzékeny a pillanatnyi előnyök, veszélyek, csábítások irányában. A központi alrendszerben ott van a pénz (EU-s és hazai) és a lehetőség a hosszú távú és nagyobb léptékű gondolkodásra, tervezésre, de alapvetően információ- és tudáshiányos, gyakran esik különböző politikai és gazdasági érdeklentétek áldozatává és végtelenen elválik munkája tárgyától és céljától (Nemes et al, 2013). A vidékfejlesztés két világa valójában csak együtt, egy integrált rendszerben képes minőségi eredményeket, strukturális változásokat elérni, akkor, ha a tudások, erőforrások, érdekek és törekvések egymást kiegészítve, egy irányba hatnak. Az általános tapasztalat mégis az, hogy a központi és a helyi szint általában nem érti egymást, integráció helyett sokszor dezintegrációt, együttműködés helyett konfliktust és értet-

lenséget, fejlődés helyett pedig az erőfeszítések ellenére a társadalmi, gazdasági, természeti problémák súlyosbodását tapasztaljuk.

Hogy mindez miért van így, arra sokan keresték, keresik a választ a vidékfejlesztéssel foglalkozó szakirodalomban. A jó tíz éve regnáló „Új vidéki paradigma” (OECD, 2006) szerint a jelenlegi vidékfejlesztési rendszer talán legfontosabb alapeleme a „többszintű kormányzás” rendszere. Ez elvileg olyan intézményi, igazgatási, fejlesztési keretet jelent, ahol a vidékfejlesztés társadalomgazdasági koordinációja az egyes szinteken belüli horizontális, illetve a szintek közötti vertikális kommunikáció, valamint a feladatok, felelősségek és erőforrások ésszerű és igazságos megosztása révén működik, túllépve a hagyományos, központi igazgatási gyakorlaton (Marks, 1993; Hooghe és Marks, 2003). Mindez azt is jelenti, hogy három nagyon különböző intézményi, irányítási stílus partnerségi alapú együttműködésére lenne szükség a sikerhez (Thompson, 2003). Az imént vázolt központi-politikai és helyi-heurisztikus alrendszerek a többszintű kormányzás különleges „találkozási pontjai”. Látható, érezhető dezintegrációjuk az új vidéki paradigma nézőpontjából nézve a különböző szereplők, intézményi és irányítási stílusok széthúzásából, együttműködési problémáiból, vagyis a többszintű kormányzás hiányosságaiból adódik.

Vannak azonban kivételek is, olyan jól, vagy legalábbis jobban működő kisebb rendszerek (projektek, programok), ahol sikerül a felülről érkező támogatásokat az alulról jövő kezdeményezések szolgálatába állítani, létrejön az integráció, és előállnak a várt fejlesztési eredmények. Ezekben az esetekben a hagyományos fejlesztési intézményeket kiegészíti valamilyen új intézmény (formális vagy informális); emberi, közösségi erőforrás; ami alapvetően a helyi alrendszerhez tartozik, de elegendő fejlesztési kapacitást halmazott fel ahhoz, hogy a központi és a helyi célokat (illetve a politikai és a heurisztikus alrendszereket) kreatívan összekapcsolja. A pozitív példákban általában az összefogáson alapuló, alulról építkező (bottom-up) programok bizonyulnak a leghatékonyabbnak. Mindez különböző szinteken és módokon megvalósuló *társadalmi tanulás* és *társadalmi innovációt* feltételez, hiszen a sikerhez nemcsak a kiaknázható, bevonható belső és külső erőforrásokat, tudást, piacot, hálózatokat kell megtalálni, hanem utat kell keresni az általános bizalmatlanság, a szabályrengeteg és az intézményi kulturálatlanság útvesztőjében is.

Társadalmi innováció és tanulás

A társadalmi innováció mára tudományos és politikai körökben is felkapott kifejezéssé vált, ugyanakkor szorosan összefonódott a vidékfejlesztési szakpolitikák megvalósításával. Az elemzők a szakpolitikai kérdések megválaszolásának kulcsát a vidéki társadalomszerkezet, az abban végbemenő folyamatok, attitűdök és normák megváltoztatásában, a vidéki problémák kezelését pedig a helyi természeti és társadalmi erőforrás innovatív kiaknázására épülő fejlesztéspolitikában látják. Az azonban, hogy ezen a területen mi számít innovációnak, nehezen megválaszolható kérdés. A vidékfejlesztésben hagyományos értelemben vett, tudományos, vagy technológiai alapokon nyugvó innovációra ritkán kerül sor, inkább *társadalmi innovációról* beszélhetünk, ami merőben más mechanizmusokon keresztül jön létre.

A jelen tanulmányban a fogalmat széles értelemben használjuk. Eszerint társadalmi innovációnak tekintünk minden olyan új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemléletet, megközelítést, paradigmát, illetve az ezekhez kapcsolódó terméket, eljárási folyamatot, gyakorlatot, hálózatot, melyek a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozzák, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek

létre. Ezek szerint a vidékfejlesztésben a társadalmi innováció állandóan jelenlévő dolog. Szükség van rá a helyi problémák és erőforrások feltárásához, a tacit tudások felszínre hozásához, a helyi környezetben új és/vagy eladható termékek, szolgáltatások kifejlesztéséhez, a lehetséges piacok megtalálásához. Ugyancsak elengedhetetlen a szükséges kapcsolatok, társadalmi, együttműködési hálózatok kiépítéséhez, hiszen a fejlesztéshez sokszor új társakra, de legalábbis a régi kapcsolatok megújítására, új tartalommal való feltöltésére van szükség. Ha a fejlesztésbe sikerül külső erőforrást, pályázati pénzt is bevonni, az szintén nyitott, innovatív, rugalmas attitűdöt feltételez, hiszen ilyenkor egy sor új, gyakran kissé „életidegen” körülményhez is alkalmazkodni kell.

Az innováció ugyanakkor elképezhetetlen tudásteremtés és tanulás nélkül, az új megoldásokhoz új kognitív és praktikus struktúrákra van szükség. A társadalmi innovációhoz is szorosan kötődő társadalmi tanulás elméletének szélesebb körben történő elterjedése a hetvenes évek végén Albert Bandura nevéhez kötődik (Reed et al, 2010; Kozma et al, 2011).

A fogalmat vidékfejlesztési környezetben értelmezve érdemes a társadalmi tanulás lehetséges tartalmaira is koncentrálnunk. A mi értelmezésünkben a vidékfejlesztésben is a tanulás célja az, hogy tudást szerezzünk, a tudás pedig olyan kapacitás, ami képessé tesz valamilyen cselekvésre, valaminek az elérésére. Kiinduló definíciónk nagyon egyszerű: *A társadalmi tanulás olyan folyamat, aminek során egy közösség képessé válik valamilyen akcióra, tevékenységre, amire azelőtt nem volt képes.* A társadalmi tanulás során, tartalmát tekintve háromféle tudás/kapacitás bővítésére lehet szükség:

1. Kognitív/tudományos/technológiai tudás/kapacitás

- iskolában, könyvekből, kiadványokból, szakértőktől megtanulható, átvehető, „elméleti jellegű” ismeretek, információk. Ezek hozzásegíthetnek új termékek, szolgáltatások kifejlesztéséhez, de elengedhetetlenek a kínálkozó finanszírozási lehetőségek kihasználásához, vagy a rendelkezéseknek, korlátozásoknak való megfelelés (pl.: környezetvédelmi, egészségügyi, munkaügyi) biztosításához is.

2. Praktikus, gyakorlati tudás/kapacitás

- olyan készségek, képességek, szilkek, amiket a gyakorlatban tanulunk meg, a kommunikációtól a közlekedésen és a szervezésen keresztül a számítógép használatáig. Ezek szükségesek a mindennapi élethez, a munkavégzéshez, és ahhoz is, hogy bármilyen ötletből, „elméleti elképzelésből” gyakorlati megvalósulás, projekt, termék, szolgáltatás legyen.

3. Szituatív tudás/kapacitás

- társadalmi kapcsolatokkal, hálózatokkal összefüggő tudás/kapacitás, ami jelenti egyrészt a már meglévő kapcsolatrendszert, társadalmi hálózatokat, amikre támaszkodni lehet az innováció/fejlesztés során, másrészt annak a tudását, hogy milyen irányban kell elindulni, ha szükség van valamilyen információra, együttműködésre, segítségre.

Sikerre, fejlődésre akkor van esély, ha a háromféle tudás/kapacitás társadalmi tanulás révén, egymással szinkronban változik, fejlődik. A definíciónk szerint egy közösségnek a társadalmi tanuláshoz (vagyis ahhoz, hogy képessé váljon valamire, amit azelőtt nem tudott) általában mindhárom fenti tudástípusban előre kell lépnie. Hiszen hiába van meg az ötlet valamilyen új termékhez, szolgáltatáshoz, a szükséges információk, készségek, kap-

csolatok, gyakorlati ismeretek hiányában a fejlesztés többnyire elmarad. Az új társadalmi hálózatok, vagy a régi kapcsolatok új tartalommal, minőséggel való megtöltése ugyancsak elengedhetetlen a társadalmi innováció (vagy a vidékfejlesztési folyamat) végigviteléhez, így definíciónk szerint ez is a társadalmi tanulás szerves részét képezi.

A valóságban a társadalmi tanulás a vidékfejlesztés központi és a helyi alrendszerében is sokszor nagy zökkenőkkel zajlik, esetenként teljesen el is marad. Emellett a két alrendszer egymáshoz képest sincs szinkronban, így a vidékfejlesztésben gyakran nincsenek meg a sikeres innováció feltételei. Ugyanakkor, ahogy azt a bevezetőben is jeleztük, főként alulról építkező programok esetében sok sikeres példa is van az innovációra és a tanulásra. Erre az a magyarázat, hogy egyes esetekben a helyi közösség részeként vagy annak közvetlen támogatására létrejön valamilyen intézmény, közösségi kapacitás, ami képes arra, hogy betöltse a két alrendszer közötti űrt, a fentről érkező követelményeket és a lentől érkező igényeket egyaránt értelmezi, lefordítja, közvetíti a két rendszer között. Képes arra, hogy megtalálja az innovációhoz szükséges külső (kognitív és praktikus) tudást, erőforrásokat, és eleget tegyen az ezekhez kapcsolódó adminisztratív követelményeknek. Ugyanakkor megvannak, vagy elérhetővé válnak a megvalósításhoz szükséges készségek, és társadalmi animáció, stratégiai gondolkodás és marketing segítségével megszületnek vagy megerősödnek azok a társadalmi hálózatok, kapcsolatok, amiken keresztül a projekt megvalósítható, a megszülető termékek és szolgáltatások pedig eladhatóak lesznek (Fekete, 2006).

A sikeres példák alapvetően két típusba oszthatóak. Az egyikben többnyire valamilyen erőforrásokban és tudásokban gazdag „helyi hőse” a főszerep (Horváth, 2013), aki pozíciójából és személyes képességeiből adódóan képes adott esetben a problémák megoldására a helyi értékekből fejlesztési erőforrásokat csíholni, és ugyanakkor megtalálni a külső erőforrások és piacok felé vezető utat. Erre találhatunk példákat néhány település komplex fejlesztése vagy egy-egy jól sikerült projekt esetén, ahol a „helyi hős” gyakran a polgármester, de lehet vállalkozó vagy civil aktivista is. A másik lehetőség, amikor valamilyen fejlesztésre szakosodott helyi szervezet a fejlődés motorja. Ez lehet a kistérségi társulás vagy valamilyen településszövetség, de a hazai gyakorlatban az utóbbi évtizedben jellemzően a LEADER helyi akciócsoportok (HACS-ok) munkaszervezetei kapcsolták össze a leghatékonyabban a fejlesztés helyi és központi alrendszerét. Ez nyilván nem véletlen, hiszen a LEADER-ben a program inherens részeként volt betervezve egy olyan helyi fejlesztési ügynökség, aminek feladata a helyi társadalom szervezése, a fejlesztési kapacitások bővítése, a vidékfejlesztés helyi alrendszerének professzionális segítése volt.

Jelen tanulmányban két hazai, karakterében eltérő, a helyi közösséget erősítő, előremutató projekt példáján mutatjuk be a sikerhez vezető lehetséges utakat. Az egyik az Encsi járásban, Magyarország egyik leghátrányosabb helyzetű vidékén megvalósuló, mára nemzetközi hírű BioSzentandrás program. A másik a hazánkban több helyszínen megvalósulóban lévő közösségi összefogásra és a modern kommunikációs és információs technológiákra (ICT, GIS, KöVi stb.) épülő turisztikai marketing projekt. Mindkét projekttel évek óta kapcsolatban vagyunk. Velük kapcsolatos információink interjúkon, kötetlen beszélgetéseken, résztvevő megfigyelésen és közös akciókon alapulnak.

BioSzentandrás – régi gazdálkodás új köntösben

Hernádszentandrás 445 lelkes Borsod megyei aprófalú, Miskolctól és Kassától is 40 km-re fekszik a Cserehát szélén, a Hernád völgyében. A faluban valaha erős volt a zöldségter-

mesztés hagyománya, amihez az öntéstalaj, a folyó (öntözés), a két nagyváros piacainak közelsége, a jó közlekedés (vasút, főút) mind kiváló adottságokat biztosítottak. A rendszerváltás után, a termelészövetkezetek és a miskolci nehézipar leépülését követő, hosszú távon megmaradó munkanélküliség mindenre rányomta a bélyegét. A helyben maradó képzett fiatalok aránya egyre kisebb, a roma lakossága egyre nagyobb lett, a közhangulat kiábrándulttá és letargikussá vált. A kertek nagy részét felverte a gaz, a mezőgazdálkodás kultúrája, tudása csaknem kihalt a helyi lakosság körében.

Az egyetemi végzettségű (politológus) polgármester 2006-os megválasztása után szakított az általános (segítséget, megoldást kívülről váró) környékbeli gyakorlattal, és a kezébe vette az irányítást. A kertművelés helyi hagyományaira, a jó természeti adottságokra és a falu közepén kihasználatlanul álló nagy önkormányzati földterületre alapozva belevágott egy közösségi alapon működtetett biokertészet létrehozásába. Azóta a program nagy utat járt be: 2013-ban Bécs városával megosztva Európai Territoria Innovációs Díjat kapott. Az első lépést egy 2009 decemberében induló, 18 hónapos TÁMOP¹ támogatás jelentette, ami 28,6 millió forintot biztosított az induláshoz. Ezt a sikeres pályázatot továbbiak követték,² így mára több mint 180 millió forintnyi elnyert támogatásnál tartanak.

A „BioSzentandrás” foglalkoztatási programként indult. Bárki bekapcsolódhatott, aki vállalta, hogy hétvégenként részt vesz a képzésen, rendszeresen műveli a saját kertjét, és dolgozik a közösségi mintakertben. A bio-csapatban férfiak és nők, romák és nem romák, munkanélküliek és foglalkoztatottak, összesen 25-en dolgoztak önkéntesen, illetve a megtermelt zöldségekből rájuk eső rész fejében. A jól átgondolt stratégia mentén építkező BioSzentandrás mára 2,5 hektáron és 9 fóliasátorban gazdálkodik, amelyek egy részét biokazánnal fűtik. BioKonyhát üzemeltet, a zöldségek mellett levendulát, fűszernövényeket, bogyósgyümölcsöket termel, úton van a biominősítés felé, és jelenleg építi első feldolgozó, csomagoló üzemét. A termények egy részét ma is a dolgozó családok, illetve a közétkeztetésen keresztül a többnyire szegény sorsú helyi gyerekek fogyasztják el. A maradékot a vállalkozás webshopjában, miskolci bioboltokban, illetve egy híres encsi étterem révén értékesítik.³ Bemutatókat, főzőversenyeket szerveznek, kiállításokon, fesztiválokon jelennek meg. A program előrehaladtával a sokasodó sajtószerelések és a polgármester szerető kapcsolatai révén folyamatosan szélesedett a támogatók és szimpatizánsok köre. A program közvetett, de ugyancsak nagyon látványos eredménye a falukép megváltozása, a magánházaknál lévő kertek megművelése, az udvarok tisztán tartása.

A BioSzentandrás célja egy olyan, a természeti és társadalmi adottságokat kihasználó gazdálkodási modell létrehozása volt, ami a térségben a hagyományos paraszti gazdálkodás elemeit ötvözi a legújabb technológiával, munkaszervezési és marketing irányzatokkal. Ez valódi (avagy vérbeli) társadalmi innováció, amihez adott volt a föld és a munkaerő, de

1 TÁMOP-5.1.1-09/06-2010-0001 „BioSzentandrás” – biogazdálkodásra épülő oktatási és foglalkoztatási program alacsony életesélyű emberek számára; a program kifejezetten az LHH kistérségek hátrányos helyzetűek képzés-foglalkoztatására kiírt pályázat volt.

2 A program lejártával a szükséges forrásokat a START közmunkaprogramból biztosították, majd 2013 végén LEADER-ben 12,5 millió Ft-os pályázatot nyertek el egy feldolgozó üzem létesítésére, illetve 2014-ben egy újabb, 24 hónapra szóló 137 millió Ft-os támogatást, a falu komplex humán szolgáltatásainak fejlesztésére.

3 Ez utóbbi önmagában is érdekes történet: az „Anyukám mondta” éttermet egy Toscana-ból hazatért helyi testvérpár a többszörösen hátrányos helyzetű városka sarki presszójából építette fel és vitte az ország legjobb vidéki étterme cím megnyeréséig.

hiányzott sokféle tudás, erőforrás, kapcsolat. A gyors és zajos siker nagymértékű, hatékony társadalmi tanulási folyamatról tanúskodik; lássuk mi történt ezen a téren.

Az innovációhoz szükséges **kognitív tudás** egy részét a speciális biogazdálkodási szakismeretek jelentették, ezekre a gödöllői Szent István Egyetem oktatója, Matthew Hayes révén tettek szert. Ő elméleti és gyakorlati képzéseket tartott, gazdálkodási tervet készített, tanácsokkal, információkkal, kapcsolatokkal segítette és segíti ma is a gazdaság munkáját. A helyi LEADER HACS és más együttműködő szervezetek irányából a pályázatok írásához és elszámolásához szükséges kognitív tudás/kapacitás fejlesztéséhez kaptak segítséget. A **praktikus tudás/kapacitás** folyamatos növekedése a gazdálkodáshoz kötődő gyakorlati ismeretek mellett a stratégiai gondolkodáshoz, munkaszervezéshez, menedzsmenttel és értékesítéssel kapcsolatos teendőkhöz is elengedhetetlen volt. A képzésben részt vevő biocsapat ugyanakkor a közös tanulás és munka révén közös nyelvet, identitást, önbizalmat is nyert, egyben kialakult a csapaton belüli munkamegosztás, ami már a **szituatív tudás/kapacitás** fejlődését mutatja. A közös tevékenység nyomán kialakult interakciók, kommunikációs felületek nemcsak a közvetlen résztvevők egyéni tudását és kapcsolatrendszerét gazdagították. A szélesebb helyi társadalomban is változott az értékrend, erősödött a faluközösség és a szűkebb társadalmi hálózatok. A polgármester személye, a program növekvő ismertsége és a tudatos stratégia rengeteg külső kapcsolatot hozott, bekapcsolta egy hátrányos helyzetű falu helyi társadalmát az ökológiai gazdálkodók népes, divatos, világméretű hálózarába. A BioSzentandrás kapcsolati tőkéje (tudása/kapacitása) káprázatos ütemben és mértékben nőtt meg.

A program sikerének záloga a „helyi hős”, vagyis a polgármester, Üveges Gábor. Helybeliként jól ismerte a falu múltját, jelenét és lehetőségeit, ugyanakkor egyetemet végzett (politológia mellett pedagógiát és EU-s tanulmányokat is), európai világlátást tanult, szerteágazó tudásra és a legkülönbébb készségekre tett szert, külső kapcsolatrendszert épített, egyszerre mert kicsiben és nagyban gondolkodni, cselekedni. A sikerben jelentős szerepe volt karizmatikus személyiségének, kivételes kommunikációs képességeinek, elhivatottságának, a helyi emberek iránti szeretetének, a beljük vetett bizalomnak és a következetesen végigvitt fejlesztési stratégiának. Ugyancsak fontos elem volt a polgármesteri pozíció, ami egy ilyen kis faluban széles befolyást, cselekvési teret biztosít, és a falu fokozottan hátrányos helyzetű státusza is, ami előnyös pályázati lehetőségeket és jelentős nyilvánosságot hozott magával. A program nyilván nem valósulhatott volna meg az állam és az EU anyagi támogatása nélkül, azonban a finanszírozási lehetőségek felkutatása és kihasználása már jelentős részben a polgármester érdeme. Ugyanez igaz a projekt belső hálózatának kiépítésére (biomunkások, munkavezetők, feladatok delegálása stb.) és a külső kapcsolatok felépítésére, külső tudások bevonására is. Ebben a projektben a polgármester volt az, aki betöltötte az űrt a fejlesztés helyi és központi alrendszere között, egy régi, szinte elfeledett gazdasági tevékenység új köntösben történő újraélesztésével, sok társadalmi tanulás révén jelentős társadalmi innovációt megvalósítva.

Balaton-felvidéki Okos-túrák – a közösség és a turizmus szimultán fejlesztése

Az Élterő-Balatonfelvidékért Helyi Akciócsoport (HACS) ma Magyarország legsikeresebb vidékfejlesztési egyesületei közé tartozik. A szervezet 2007-ben alakult, 60 település (45 ezer lakos) önkormányzati, civil és vállalkozói szereplőinek részvételével. A HACS te-

rülete változatos, természeti, turisztikai és kulturális erőforrásokban bővelkedik, de problémák is bőven akadnak. Egyszerre részei a Balaton part jómódú települései és a Bakonyalja munkanélküliséggel sújtott egykori bányászfalvai.

Az egyesület fejlesztési stratégiájának egyik fő építőköve a terület sokszínűségének kihasználása volt, illetve ennek érdekében széles társadalmi, együttműködési hálózatok kiépítése. E stratégia részeként maga a HACS munkaszervezet hívta életre és valósította meg 2010–12 között az *Együttműködés és szemléletformálás a fenntartható és tartalmas turizmusért* című projektet. A projekt költségvetése mindössze 3 millió forint volt, mégis a HACS egyik legnagyobb hatású akciójának bizonyult. A program célja a helyi természeti, épített és kulturális örökség feltárása, a termelői és a turisztikai szolgáltatók közötti együttműködések erősítése volt. A folyamat települési műhelymunkákkal kezdődött. Mind a 60 faluban fórumot tartottak, ahol az érdeklődőkkel (turisztikai vállalkozók, a környéket jól ismerők, „egyszerű helyiek”) összegyűjtötték azokat az értékeket, amelyeket a helyiek szerint érdemes lenne megmutatni az odalátogatóknak. Ezeket térképre rajzolták, majd falvanként három túraútvonalat jelöltek ki. A következő lépésben a HACS egyik munkatársa helyi kísérőkkel bejárta és GPS-re vette a kijelölt útvonalakat, fényképeket készített, és közben a kísérőkről érdekességeket, történeteket, legendákat gyűjtött az útvonalakkal kapcsolatban. Az ez alapján készült leírások a fényképekkel és minden más adattal komplex térinformatikai rendszerben váltak elérhetővé az interneten,⁴ illetve a projekt második szakaszában okostelefon applikációk formájában is – így született az „okos-túra” kifejezés. A projekt részeként közösségi videós (KöVi) módszerrel turisztikai kisfilmek is készültek (*High et al*, 2012), ami a közösségépítés és az egyéni humán kapacitásfejlesztés mellett a projekt külső és belső marketingjéhez is jelentősen hozzájárult.⁵

Már a projekt kézzelfogható eredményei is nagyon figyelemreméltóak. Egyrészt az elkészült GPS-szel bejárható online térképleírásokkal, fotókkal és kisfilmekkel gazdagított 180 db túraútvonal már önmagában is figyelemreméltó, másrészt a kialakításához szükséges adatbázis, további turisztikai fejlesztésekhez is használható, egyfajta modern értékleltárnak tekinthető. Sok helyi együttműködés indult, egyes önkormányzatok elkezdtek komolyan gondolkodni a turizmusról (valamennyien elvállalták például a túraútvonalak tisztítását, az adatbázisok egyes elemeinek folyamatos frissítését, stb.), és a HACS által szervezett vállalkozói hálózatba 40 turisztikai vállalkozó lépett be a projekthez kapcsolódva.

Ennél is fontosabbak azonban azok a hatások, melyek a projekt helyi részvételre és társadalmi innovációra építő módszertana következtében álltak elő, és leginkább a társadalmi tanulás különböző formáihoz kapcsolódnak. Először is, a technológiai és a társadalmi innováció ebben a projektben nagyon hatékonyan támogatta egymást. Az a lehetőség, hogy „fel lehet kerülni a térképre”, az „internetre”, az „okostelefonokra”, mézesmadzagként működött, felrázta a helyi társadalmat, és olyan folyamatokat indított el, amelyek jelentősen túlmutatnak az „Okos-túrákon”. A HACS munkatársainak és a projekt egyes helyi résztvevőinek is szüksége volt a technológiával, a 'social media'-val, filmkészítéssel, workshopok vezetésével kapcsolatos új ismeretekre, tréningekre (**kognitív tudás/kapacitás**). Ehhez belföldi és külföldi példákat, szakértőket, tréneret segítségét is igénybe vették. A kognitív ismereteket ebben a projektben ugyanakkor minden esetben a gyakorlatban is alkalmazták, így szorosan

4 A projekt jelenlegi honlapja: <http://balatonfelvidekitura.hu/>

5 A projektről készített bemutató film itt: <https://www.youtube.com/watch?v=3mfUUbGK6M0>; a közösségi videós képzések és projektek során készített kisfilmek pedig itt láthatóak: <http://naturamakov.blogspot.hu/>

kapcsolódtak hozzájuk a különféle **praktikus tudások/kapacitások** (pl. a facebook, blogok használata, digitális fényképezés, képek, adatbázisok, GPS-készülékek kezelése, facilitálás stb.). Az értéktartó műhelymunkák, a túraútvonalakat a helyi kísérőkkel bejáró vidékfejlesztő személyes jelenléte segítette a rejtőzködő „tacit” tudások, információk (kognitív és praktikus egyaránt) felszínre hozását, rögzítését, hasznosítását. A beszélgetések következtében sokszor olyan értékek váltak közkinccsé, és az új technológiák segítségével (mobil app) a távolról érkező látogatók számára is könnyen megismerhetővé, amelyek egyébként hamarosan elveszhettek, feledésbe merülhettek volna.

A legfontosabb előrelépés valószínűleg mégis a **sztatív tudás/kapacitás** területén történt. A projekt egyrészt lehetőséget, érintkezési felületet (és anyagi erőforrást) biztosított a HACS munkatársai számára, hogy a térség minden településén megjelenjenek, megerősítsék a régi kapcsolatokat, és újakat is kössenek. Széles közönséggel ismertették meg a HACS munkáját, gondolkodását, fejlesztési megközelítését. Ugyanakkor ezek a találkozók a helyieknek is lehetőséget adtak az egymással való találkozásra, különösen a turizmusban érdekelt szereplők számára. Jelentősen erősödtek a társadalmi hálózatok, nőtt a bizalom mértéke, ami egyes esetekben nemcsak a turisztikai, hanem más irányú együttműködések felé is utat nyitott. Az értékek sorrávétele, a térképre és a világhálóra kerülés fejlesztette a helyiek identitását, a helyhez, közösséghez tartozás érzését. Nőtt a fejlesztési kapacitás, az adszorpciós képesség, a közösség, annak egyes részei és egyes tagjai képessé váltak olyan akciókra, megmozdulásokra, melyekre azelőtt nem voltak képesek. A társadalmi tanulás révén tehát különféle típusú társadalmi innovációk valósultak meg.

Mindez nem valósulhatott volna meg a LEADER HACS munkaszervezet kitartó, profi szintű fordító, közvetítő, innovációt támogató és terjesztő munkája nélkül. A projekt egyes részei különféle hazai és külföldi (spanyol, angol, indiai, osztrák) példák alapján, szakértők segítségével álltak össze. A munkaszervezetnek volt arra humán és anyagi kapacitása, hogy egy ilyen komplex projekthez szükséges tudásokat, szakértelmet összeszedje, megvásárolja, mindehhez a pénzt előteremtse, a szükséges dolgokat megtanulva és alkalmazva végigvigye a folyamatot. A projekt költségvetése csupán három millió forint volt, a munkaszervezetben alkalmazott vidékfejlesztők és az általuk mozgósított helyi önkéntesek azonban ennek a sokszorosát tették bele a projektbe, munkában, időben. Ez mind elképzelhetetlen lett volna profi szervezet, helyi fejlesztési ügynökség nélkül. Ugyanez a szervezet talált erőforrást a projekt kiszélesítésére és továbbvitelére is. Jelenleg zajlik a második ütem, nemzetközi együttműködésben, jóval nagyobb költségvetéssel. A cél egységes, minőségi zöld-turisztikai kínálat előállítása, ötnyelvű honlappal, nemzetközi és hazai marketinggel.

Konklúzió gyanánt

A társadalmi innováció és a tanulás (mint példáinkból is látható) kéz a kézben járnak a vidékfejlesztésben. A fejlődéshez általában valamilyen változásra, újra, innovatívra van szükség, lehetőleg a közösség minél szélesebb rétegeit bevonva. Az innovációnak előfeltétele a tanulás, vagyis a különböző típusú tudások/kapacitások folyamatos és valamilyen módon összehangolt fejlesztése. Ugyanakkor a társadalmi innováció folyamatának következménye, eredménye is társadalmi tanulás, ami – a definíciónk szerint – képessé teszi a közösséget valamire, amire azelőtt nem lett volna képes. A társadalmi tanulás különféle formái, a háromféle tudás/kapacitás fejlődése át- meg átszövik, kölcsönösen támogatják egymást és harmonikusan fejlődve lehetővé teszik a társadalmi innovációt. A BioSzentandrás esetében

például a képzéseken megszerzett elméleti tudás és a hosszú időn keresztül közösen végzett gyakorlati munka együtt hozta létre az egyéni és a közösségi identitás fejlődését, a közös gazdálkodáshoz szükséges bizalmat és munkamorált. A nyilvánosság, a díjak, elismerések, messze földről érkező látogatók tovább erősítették a helyi identitást, a büszkeség érzését, és nyilván jelentősen hozzásegítették a projektet a folytatáshoz szükséges tudások, pénz és másfajta erőforrások megszerzéséhez is. Az Okos-túráknál a technológiai innováció, a világhálón való megjelenés ígérete és a rejtőzködő helyi értékek közös keresése a helyi gazdasági, közösségi, együttműködési hálózatok jelentős erősödését hozta magával. Ebben a projektben konkrétan testet ölt a „gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan” szlogen, a minimális külső anyagi támogatás (3 millió forint), a jelentős közvetlen és közvetett eredmények pedig az innováció vonzásáról, a társadalmi tanulás hatékonyságáról és a közösség erejéről tanúskodnak. A két példa sok mindenben különbözik, az mégis nyilvánvaló, hogy az innováció mindkét esetben a társadalmi tanulás, a különböző kapacitások harmonikus, egymást segítő fejlődése révén teljesedett ki.

A vidékfejlesztés két alrendszere csak szoros együttműködésben képes a központ által biztosított forrásokon keresztül a helyi rendszerben meglévő tudás és egyéb képességek révén a vidéki társadalom jól-létének és boldogulásának javítására. A sikeres fejlesztésekhez elengedhetetlen a helyi társadalomban meglévő tudás, kezdeményező készség, melyek a központ által biztosított anyagi források segítségével tudnak a helyben keletkező társadalmi igények kielégítéséhez hozzájárulni. A valóságban azonban az adott helyi társadalom nem minden esetben rendelkezik kellő mértékű tudással és kapacitással a rendelkezésükre álló források hatékony felhasználásához. Általános tapasztalat, hogy a leghátrányosabb helyzetű, így a fejlesztésre leginkább rászoruló térségek erős tudás- és kapacitásbeli lemaradással is küzdenek.

Példáinkban a két alrendszer integrációja valamilyen helyben meglévő, a társadalmi tanulást generáló és támogató fejlesztési kapacitás révén valósult meg. A BioSzentandrás esetében ezt a közvetítő szerepet egyetlen ember, a falu polgármestere töltötte be, aki a helyi adottságokra építve jó érzékkel (és talán nem kevés szerencsével) használta ki a támogató szakpolitikai környezetet (munkaügyi-, vidékfejlesztési- és szociálpolitika), a nyilvánosság erejét és mindenféle kínálkozó külső lehetőséget. A figyelemreméltó eredmények magukért beszélnek, ugyanakkor világos, hogy ez egy kivételes eset, nagymértékben függ a „helyi hős” személyétől, és nehéz lenne általánossá tenni a vidékfejlesztésben. A másik példánkban a LEADER HACS munkaszervezet az európai hagyományok szerint már olyan, a szakpolitikába beágyazott intézmény, amit központi forrásból hoztak létre, eredetileg pontosan a közvetítő szerep betöltésére. Magyarországon azonban a politika és a bürokrácia közös erővel jóformán a központi vidékfejlesztés helyi adminisztrációs csápjává silányította a HACS munkaszervezeteket. Akiknek sikerült valamit megvalósítani az eredeti célokból, azok a LEADER retorikai üzenetére és nemzetközi példákra támaszkodva, inkább a rendszer ellenében, mint a támogatásával érték el ezeket az eredményeket. Vagyis ez a példa is esetleges, nem a rendszer, az intézményi kultúra és környezet, hanem a konkrét szereplők képességei, karaktere a meghatározóak. Pedig a sikeres vidékfejlesztési politikában az integrációt biztosító, összekötő szerepet betöltő intézmények, emberek nem maradhatnak „magányos hősök”. A központi vidékfejlesztési politika elemi érdeke, hogy a szerteágazó ismeretekkel és képességekkel rendelkező, ugyanakkor a helyhez szorosan kötődő, és annak sorsát szívügyüknek tekintő embereket támogassa. Kérdés, hogy a vidékfejlesztés most épülő új rendszerében ez megvalósul-e majd.

MEGJEGYZÉS

A kutatás a Megvalósult és elmaradt szinergiák a fejlesztéspolitikában – uniós és hazai támogatások kölcsönhatásai földrajzi keretben című (K 101025) OTKA kutatás keretein belül valósul meg.

IRODALOM

- HIGH, C., SINGH, N., PETHERAM, L. & NEMES, G. (2012): *Defining Participatory Video from Practice*, In: MILNE, E. – MITCHELL, C. – DE LANGE, N. (eds.) (2012): *Handbook of Participatory Video*, Altamira Press UK ISBN 978-0-7591-2113-3
- HOOOGHE, L. & MARKS, G. (2003): *Unraveling the central state, but how? Types of multi-level governance*. Vienna Institute for Advanced Studies, 87 Reihe Politikwissenschaft Political Science Series, Vienna
- HORVÁTH, E. (2013): *Kicsik között a legkisebbek – a törpefalvak sikerességének kulctényezői, doktori disszertáció*, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr p.205
- KOZMA, T., TEPERICS, K., ERDEI, G. & TÖZSÉR, Z. (2011): *A társadalmi tanulás mérése - egy határokon átnyúló térség (Bihar - Bihor Eurorégió) esete*. Magyar Pedagógia, 111. évfolyam, pp. 189-206.
- MARKS, G. (1993): *Structural policy and multi-level governance in the European Community*, In: CAFRUNY, A. – ROSENTHAL, G. (EDS): *The state of the European Community* Boulder, CO: Lynne Rienner pp. 391–411
- NEMES, G., HIGH, C. & AUGUSTYN, A. (2013): *Beyond the New Rural Paradigm: Project state and collective reflexive agency*, In.: Copus, A. – De Lima, P. (Eds.) (2013): *Territorial Cohesion in Rural Europe: The Relational Turn in Rural Development (Regions and Cities)* Routledge
- OECD (2006): *The new rural paradigm: policies and governance*, in *OECD Rural Policy Reviews*, Paris: OECD Publications.
- REED, M. S., EVELY, A. C., CUNDILL, G., FAZEY, I., GLASS, J., LAING, A., NEWIG, J., PARRISH, B., PRELL, C. RAYMOND, C. & STRINGER, L.C. (2010): *What is social learning?* Ecology and Society 15(4): r1. <http://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss4/resp1/>